

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนา ต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด The impact of religious tourism on intangible heritage within the temple

ภัทรลภา บุตรดาเลิศ¹
Patlapa Buddhalerd

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวในปัจจุบันถือเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วที่มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยนับเป็นเวลานานและนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศเป็นจำนวนมหาศาลประเทศไทยยังคงได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วโลก ด้วยความหลากหลายทางธรรมชาติและวัฒนธรรมโดยเฉพาะประเทศไทยเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางว่ามีวัดพุทธจำนวนมากที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ดีที่สุด จากการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในช่วงหลายปีทำให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้านบวกและลบต่อมรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่มองไม่เห็นซึ่งการประเมินผลกระทบนั้นทำได้ยาก บทความเรื่องผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด ประกอบด้วย (1) ผลกระทบต่อสังคมของวัด การที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีนักท่องเที่ยวต่าง ๆ เดินทางเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ที่นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกต่างๆ เข้ามาภายในวัดและสังคมไทย ทำให้บทบาทของวัดผิดไปจากในอดีต (2) ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมภายในวัด การจัดการวัด

¹ อาจารย์โปรแกรมวิชา : อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

Lecturer, Tourism Industry and Hotel Management Program, Faculty of Management Science
Rajabhatnakornrachasima University
Correspondent author: Patsawan57@hotmail.com

ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวต่าง ๆ เดินทางมาท่องเที่ยววัด ซึ่งมีการใช้ทรัพยากร สาธารณูปโภค ทำให้สิ่งแวดล้อมบริเวณวัดเสื่อมโทรมลง และ (3) ผลกระทบต่อพระสงฆ์ เมื่อวัดมีการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเจริญย่อมตามมาและมีมากขึ้น ทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องในเชิงพาณิชย์มากขึ้น

คำสำคัญ: ผลกระทบ, การท่องเที่ยวทางศาสนา, มรดกที่มองไม่เห็น

Abstract

Nowadays, the tourism is huge industry and it grows rapidly, which has major role in Thailand's economy for long time. In addition, it brings in an enormous amount of money from others countries. Thailand is still being famous continually for the tourists all around the world by the diversity of nature and cultures. Thailand has been especially known as a country where there are many Buddhist temples.

Therefore, they are the best cultural tourist spot. From the rapid growth of the tourism industry during these years, it causes impacts both positively and negatively to the cultural heritages; especially the invisible cultural heritages which the impact evaluation is difficult. The articles on impacts of religious tourism on the intangible heritages within temples includes (1) The impacts on the society of the temples that become a tourist attraction to tourists who travel to our country more and more; especially the foreign tourists, who bring western culture into temples and Thai society which causes the role of the temples differently from the past. (2) The impacts on the environment around the temples from the management of the temples as a tourist attraction brings travellers into the temple whom use of public utilities and cause the environment of the temples become

deteriorated, and (3) The impacts on monks, the temples had been managed as a tourist attraction that brings civilization eventually and more which changes the monks role to involve more commercially.

Keywords: Impact, Religious tourism, Intangible heritage.

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา เชื้อชาติ ภาษา เผ่าพันธุ์ ของประชากรเป็นอย่างมาก ซึ่งถึงแม้ประเทศไทยจะมีความแตกต่างในด้านต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ประชาชนชาวไทยก็อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ในปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนประชากรมากกว่า 65 ล้านคน ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมากกว่า 90 เปอร์เซนต์ นับถือศาสนาพุทธ ในสมัยก่อน ผู้มีฐานะมักนิยมสร้างวัด และตั้งชื่อวัดเป็นชื่อของตนเอง ด้วยความเชื่อที่ว่า การสร้างวัดจะได้บุญมากกว่าการบูรณะวัดเดิมที่มีอยู่แล้ว จากความเชื่อนี้ทำให้ทำให้มีวัดขึ้นมามากในประเทศไทย จนทำให้ปัจจุบัน วัดในประเทศไทยมีจำนวนมากกว่า 34,000 วัด จึงเห็นได้ว่า วัดและพุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความผูกพันกันเป็นอย่างมาก เพราะวัดเป็นสถานที่ที่ใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา วัดจึงกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาโดยตลอด อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมแห่งศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อในพระพุทธศาสนา ศิลปะต่าง ๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของพุทธศิลป์ มีความสัมพันธ์กับความเชื่อในพระพุทธศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ (มธุรส ปราปไพรี, 2551)

องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดวัดขึ้น มาจากปัจจัย 3 อย่างคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กล่าวคือ วัดประกอบไปด้วย พระพุทธรูป ศาสนสถาน วิหาร เจดีย์ คัมภีร์ ที่เป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ที่ดำรงตนอยู่ในศีล เป็นต้น ปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วัดมีความแตกต่างกับสถานที่อื่นๆ สิ่งต่างๆ เหล่านี้รวมขึ้นมาเป็นวัด ส่งผลให้วัดกลายเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชน ได้ศึกษาหาความรู้ จากหลักธรรมคำสอนให้พระพุทธศาสนา ผ่านองค์ประกอบต่างๆ ของวัด อีกบทบาทหนึ่งของวัดคือ การเป็นสถานที่ท่องเที่ยว สำหรับศึกษาด้านสถาปัตยกรรมและพุทธศิลป์ต่างๆ

ของคนในชาติและชาวต่างชาติ ส่งผลให้วัดสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต่างชาติ ต่างศาสนา เดินทางมาเที่ยวชมศิลปะความงามต่างๆ ซึ่งวัดจะได้รับความนิยมจนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ความสำคัญของวัด ศิลปกรรมต่างๆ และชื่อเสียงของวัดด้วย (อคิน รพีพัฒน์, 2551)

สำหรับประเทศไทยในยุคที่ทั่วโลกกำลังส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะศาสนสถานทางวัฒนธรรม เช่น วัด ก็เป็นหนึ่งในองค์กรที่มีศักยภาพในการกระตุ้นเศรษฐกิจ หากแต่ไม่ควรละเลยการรักษาสภาพแท้ (authenticity) ของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งสภาพแท้อาจถูกบิดเบือนโดยการเปลี่ยนแปลงของการแสดงออกทางวัฒนธรรมเช่นแทนที่จะแสดงวัฒนธรรมที่ถ่องแท้กลับแสดงออกมาในแบบที่นักท่องเที่ยวคาดหวังจะได้ชมแบบผสมผสานความทันสมัยเข้ากับวัฒนธรรมเดิมเพื่อให้ดูน่าสนใจมากขึ้น ซึ่งเป็นผลกระทบของวัตถุนิยมหรือความทันสมัยที่มาในรูปแบบของการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดผลกระทบต่อมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) (Unesco, 2004)

จะเห็นได้ว่าวัดมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยในหลายๆ ด้านรวมถึงด้านการท่องเที่ยว ในปัจจุบันวัดได้การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศซึ่งเดินทางมาเพื่อวัตถุประสงค์เพื่อต้องการชื่นชมความสวยงามทางพุทธศิลป์รวมทั้งเป็นการศึกษาพุทธศาสนาหรือการเดินทางเพื่อการแสวงบุญซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศไทยจำนวนมหาศาลในแต่ละปี สามารถทำให้วัดและชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในการที่จะร่วมมือกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเองต่อไปอย่างยั่งยืนแต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวในบางครั้งก็อาจส่งผลกระทบในด้านลบด้านเช่นเดียวกัน เช่น เมื่อนักท่องเที่ยวขาดความรู้ความเข้าใจหรือความตระหนักรู้ในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้อย่างแท้จริงหรือแม้แต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปกป้องเองขาดความรู้ความเข้าใจหรือความตระหนักรู้ถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมก็อาจจะนำไปสู่การบริหารจัดการอย่างไม่ถูกต้องและสร้างความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนแก่นักท่องเที่ยวกระทั่งนำไปสู่ความเสื่อมทางด้านวัฒนธรรมอนึ่ง การอนุรักษ์นั้นไม่ได้หมายถึงการแช่แข็งหรือการรักษาไว้โดยไม่แตะต้องเสียเลยเพราะแม้แต่เกรงว่ามรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นจะเกิดการเสื่อมสลายไปแต่การอนุรักษ์

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้มันต้องอาศัยการส่งต่อ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นสร้างความตระหนักรู้ถึงคุณค่าด้วยแนวทางที่เหมาะสม จึงจะก่อให้เกิดประโยชน์และส่งผลดีต่อทุกภาคส่วนอย่างเท่าเทียมเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด จำแนกตามด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ด้านทรัพย์สินทางปัญญา ด้านระบบคุณค่า ด้านความเชื่อ ด้านพฤติกรรม และด้านวิถีชีวิต

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษครั้งนี้ ดำเนินการศึกษา โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Research Document) โดยรวบรวมค้นคว้าจากเอกสารในทางวิชาการและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นเอกสารภาษาไทย จากหนังสือ วิทยานิพนธ์ และเอกสารภาษาต่างประเทศ ข้อมูลจากเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยการศึกษาฉบับนี้ได้ทำการคัดกรองจากแหล่งเนื้อหาที่เชื่อถือได้ เป็นเกณฑ์การดำเนินการศึกษา โดยจำแนกผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด จำแนกตามด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ด้านทรัพย์สินทางปัญญา ด้านระบบคุณค่า ด้านความเชื่อ ด้านพฤติกรรม และด้านวิถีชีวิต

1. วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

1.1 วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นในสังคมใดสังคมหนึ่งเพื่อเป็นการสร้างระเบียบทางสังคมเพื่อให้ทุกคนมีความเข้าใจในแนวเดียวกัน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม ธรรมที่เป็นเหตุให้เจริญ เป็นความหมายที่มาจากคำสองคำคือ“วัฒน”กับ “ธรรม” คำว่าวัฒน หรือพัฒน์ หมายถึงความเจริญ ส่วนคำว่าธรรม หมายถึงคุณความดีความชอบ ดังนั้น วัฒนธรรม จึงหมายถึงธรรมแห่งความเจริญ ความหมายที่สองวัฒนธรรมหมายถึง สิ่งที่ไม่เื่องทางธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วรวมมีความต้องการและจำเป็นที่ต้องผลิตหรือสร้างให้มันขึ้น แล้วถ่ายทอดให้อนุชนรุ่นหลังด้วยการสั่งสอนและเรียนรู้ไปแล้วสืบๆ ต่อกันมาเป็นประเพณี (ดำรงค์ ฐานดี,

2560) นอกจากนี้การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 5 กลุ่มดังนี้คือ 1. วัฒนธรรมคือรูปแบบของปรากฏการณ์และเหตุการณ์ที่ได้สังเกตเห็น 2. วัฒนธรรมในฐานะเป็นบุคลิกภาพ 3. วัฒนธรรมคือการรับรู้ 4. วัฒนธรรมคือโครงสร้างพื้นฐานของจิตมนุษย์ 5. วัฒนธรรมเป็นที่รู้จักกันทั่วไป เป็นสาธารณะ (อคิน รพีพัฒน์, 2551)

จากแผนแม่บทวัฒนธรรม พ.ศ. 2550-2559 (คณะรัฐมนตรี, 2552) กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึงแบบแผนของการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสมจากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิด สติปัญญา รวมทั้งระบบคุณธรรมซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะกิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้ มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลังวัฒนธรรม ปรากฏในรูปแบบที่จับต้องได้ (tangible culture) ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุที่จับต้องได้ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible culture) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ สำหรับองค์การยูเนสโกได้จำแนกเป็น 5 สาขา คือ สาขามนุษยศาสตร์ สาขาศิลปะ สาขาการช่างฝีมือ สาขาคหกรรมศาสตร์และสาขากีฬาและนันทนาการ ซึ่งทั้ง 5 ประการมีทั้งที่เป็นวัตถุและจิตใจ ปัจจุบันกระทรวงวัฒนธรรมจำแนกวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุซึ่งสามารถจับต้องได้ วัฒนธรรมทางจิตใจที่ไม่สามารถจับต้องได้ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม นอกจากนี้วัฒนธรรมยังปรากฏในรูปแบบของวัฒนธรรมที่เป็นมรดก (heritage culture) วัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต (living culture) และวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ (creative culture) ซึ่งในแต่ละประเภทสามารถปรากฏได้ทั้งในลักษณะที่จับต้องได้ (tangible culture) และจับต้องไม่ได้ (intangible culture) และจากพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ มาตรา 4 ได้ให้นิยาม “วัฒนธรรม” หมายความว่า วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตเรียนรู้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุอย่างสันติสุขและยั่งยืน ประเพณีพิธีกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์สั่งสม ปลูกฝัง สืบทอด (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2553)

1.2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มรดกทางวัฒนธรรมแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible heritage) 2 มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ทั้งสองประเภทมีความหลากหลายในตัวเองอย่างมากก็ตามแต่ไม่สามารถแบ่งแยกเนื้องานทั้งสองประเภทได้อย่างชัดเจนเด็ดขาดเนื่องจากมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันโดยตลอด กล่าวได้ว่า แหล่งมรดกวัฒนธรรม คือ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่เป็นอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ได้อย่างแยกไม่ออก (ICOMOS Thailand, 2554) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) หรือใช้ตัวย่อ ICH ได้เริ่มต้นเข้ามาในแวดวงศิลปวัฒนธรรม เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2546 เมื่อองค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศอนุสัญญาระหว่างประเทศ ว่าด้วยปกป้องรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ Intangible Heritage ซึ่งได้ระบุขอบข่ายของมรดกที่จับต้องไม่ได้ดังนี้ 1 เรื่องราวความรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นมรดกและการเล่นออกด้านต่างๆ 2 ศิลปะการแสดงรวมทั้งดนตรี การแสดงละครและนาฏศิลป์การเต้นรำ ร่ายรำ และการแสดงออกในพิธีกรรมและการร้องเพลงพื้นบ้าน 3 แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและเทศกาลต่างๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมของกลุ่มชนหรือชุมชนแนวปฏิบัติทางสังคม 4 ความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ในส่วนนี้หมายถึง องค์ความรู้ ความชำนาญ ทักษะการปฏิบัติ 5 งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึงทักษะและความรู้ที่ แสดงออกมาจากงานช่างฝีมือ (ราตรี บุชรัตนพันธุ์, 2554) มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ถ่ายทอดจากคน รุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตนเป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติ (กรมวัฒนธรรม, 2546) ทั้งนี้มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยัง หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้ ได้แก่ ภูมิปัญญาความรู้ ความหมาย ความเชื่อ ความสามารถ ขนบธรรมเนียมประเพณีจารีตที่บุคคลหรือชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง ของการดำรงชีวิตอยู่ และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน (ICOMOS Thailand, (2554)

2. การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในระดับโลกอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจัดได้ว่าเป็น อุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุด โดยมีการจ้างงานสูงถึง 192.3 ล้านคน ในระดับประเทศไทย อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ โดยมี การจ้างงานประมาณ 1.94 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 5.3 ของอัตราการจ้างงานทั้งหมดของประเทศ นอกจากนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมยังจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนผ่านทางการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อเป็นความภูมิใจของคนในท้องถิ่น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2557)

อย่างไรก็ดี การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างไม่เหมาะสมอาจ จะนำไปสู่ผลกระทบ ต่อชุมชน อันได้แก่ ค่าครองชีพที่สูงขึ้นของ คนในชุมชน อัตราการเกิดอาชญากรรมที่สูงขึ้น การเพิ่มขึ้นของ มลพิษ และการเสื่อมถอยของวัฒนธรรมพื้นเมืองและวิถีชีวิตที่เคยมีอยู่ ทั้งนี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีความพิเศษ ตรงที่ นักท่องเที่ยวจะเน้นที่การศึกษาหาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มี คุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สถานที่ดังกล่าวจะมีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์ ผ่านทางประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสามารถสะท้อนให้เห็นถึง สภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งนอกเหนือจากสถานที่แล้ว เทศกาลและงานฉลอง รวมไปถึง สินค้าพื้นเมืองในพื้นที่ต่างๆ เช่น ประเพณี วันสารทเดือนสิบของ จังหวัดนครศรีธรรมราช ประเพณีลากพระและประเพณีปล่อยเต่าของจังหวัดพังงา ประเพณีบุญบั้งไฟลำนางรองและประเพณีบุญหัวมันใหญ่ของจังหวัดบุรีรัมย์ จัดได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปนั้นเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนอกจากจะเป็น ความภาคภูมิใจของประเทศแล้ว ยังมีคุณค่าที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ขาดิพนธ์วิทยา และมานุษยวิทยา อีกทั้งยังสามารถส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และประเทศผ่านทางการ ท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี เป็นที่น่ากังวลว่าผลจากการท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้น จะนำไปสู่ความเสื่อมโทรมของสถานที่ท่องเที่ยว และการสูญเสียมูลค่าทางวัฒนธรรม

จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวเปรียบเสมือนดาบสองคม หากไม่มีการวางแผนอย่างเหมาะสม การจัดการเพื่อรักษามรดกของการพัฒนาการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญเพื่อนำไปสู่การวางแผนและการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

3. วัดในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยว

วัดนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นศูนย์รวมของมรดกทางวัฒนธรรมและสรรพวิชาอันหลากหลาย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป บทบาทของวัดและพระสงฆ์ลดลงไปจากเดิม แต่กระนั้นวัดยังคงบทบาทที่สอดคล้องกับสภาพสังคม โดยบทบาทหลักยังคงเป็นสถานที่พำนักของพระสงฆ์และสามเณร เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติธรรม และฐานะเป็นแหล่งประดิษฐานรวบรวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นโบราณวัตถุ และศิลปวัตถุตลอดจนเป็นศูนย์วัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้น วัดจึงมีบทบาทหลักอีกอย่างหนึ่งคือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม (ภัชรบล ฤทธิ์เต็ม, 2556)

วัด เป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ทำให้เกิดความผูกพันระหว่างวัดกับชุมชน โดยดูได้จากพุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ภายในวัด จะแสดงออกถึงความเชื่อและความศรัทธาของชุมชนและสังคมที่มีต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้นพุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในบริเวณวัดจึงมีความเป็นเอกลักษณ์ และมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม การจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของสังคม ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างศิลปะ ความเชื่อ และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนในสังคมนั้นๆ ทำให้เกิดเป็นพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าและสวยงาม เมื่อนักท่องเที่ยวได้ชมพุทธศิลป์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในบริเวณวัด จะทำให้สามารถซึมซับเอาความเป็น พุทธศาสนาที่อยู่ในพุทธศิลป์ไปได้ (กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ, 2555) สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง ไหว้พระ 9 วัด: การท่องเที่ยวและผลกระทบต่อทรัพยากรวัฒนธรรม กล่าวว่าไว้ว่าวัดหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บางแห่งยังเป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงด้านความศักดิ์สิทธิ์และด้านการเป็นศูนย์รวมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและสะท้อน

อัตลักษณ์ของบุคคลชุมชน หรือสถาบันที่เป็นเจ้าของ ศาสนสถานจึงมีมูลค่าการใช้ประโยชน์ในแง่การตอบสนองความต้องการด้านจิตใจแก่ผู้ศรัทธาที่อยู่ในชุมชนและผู้นับถือความเชื่อนั้น ๆ จากต่างถิ่น และยังมีมูลค่าการใช้ประโยชน์ทั้งต่อผู้ที่นับถือและไม่นับถือในฐานะที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมภูมิปัญญา ตลอดจนเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ดังนั้นจึงอาจเรียกว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (จริมา อุปรานุเคราะห์, 2557)

เห็นด้วยที่วัดจะเป็นที่ท่องเที่ยว ในโลกสมัยใหม่ มีความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความสิ้นไหลของผู้คนในสังคม ปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงทำให้คนสับสน วุ่นวายใจ ผู้คนต้องการที่พึ่งทางใจ มีความหลากหลายทางความคิด หลากหลายปัญหา วัดจึงควรเปิดโอกาสให้คนมาท่องเที่ยวในเชิงศาสนาและวัฒนธรรม (กรรณิกา คำดี, 2558) นอกจากนี้วัดเป็นผู้นำของจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือการร่วมมือกัน เป็นที่ประกอบพิธีกรรม เป็นเบ้าหล่อหลอมวิถีชีวิตชาวพุทธไทยวัดเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมอันล้ำค่าทั้งด้านสถาปัตยกรรม ปฏิมากรรมและจิตรกรรม ที่ศิลปินได้ถ่ายทอดลักษณะเด่นของคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาในงานศิลปะอย่างกลมกลืนน่าชื่นชม เป็นพุทธศิลป์ที่ให้คุณค่าทั้งด้านความงามและทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติ ซึ่งช่วยกล่อมเกล่าจิตใจมนุษย์ให้อ่อนโยนและสะอาดบริสุทธิ์ขึ้น พุทธศิลป์ที่ปรากฏในวัดจึงเป็นศิลปะแห่งอุดมคติที่ให้คุณค่าและความหมายเชิงจริยธรรมอย่างสูง (ภัชรภล ฤทธิ์เต็ม, 2556) ศาสนสถานจะสะท้อนมิติทาง ด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของคนไทยได้อย่างดีจะเห็นได้ว่าศาสนสถานที่กำลังข้างต้น แต่ละประเภทก็จะมีองค์ประกอบที่แสดงให้เห็นมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมได้อย่างดีเช่น พระอุโบสถ และพระวิหารหลวงจะแสดงสถาปัตยกรรมการออกแบบตามแบบแผนสกุลช่างของแต่ละยุคและยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป แสดงภาพจิตรกรรม ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏในพระอุโบสถและพระวิหารหลวงจะแสดงอดีตพุทธประวัติพระพุทธเจ้าและชาดกซึ่งแสดงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักยึดถือร่วมกัน ภาพจิตรกรรมนี้ในแต่ละสมัยจะมีภาพที่แสดงแตกต่างกัน ภาพเดียวกันในแต่ละยุคก็จะวาดต่างกัน สิ่งเหล่านี้จะสะท้อนมิติทางความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้สร้างได้ นักท่องเที่ยวเข้ามาทัศนศึกษาจะเข้าใจสังคมไทยได้อย่างดี (บุญชัย สนติกโรม, 2555)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (วัฒนธรรม) หรือการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ (Spiritual Tourism) กลายเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศในขณะนี้ โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษ กับวัด แหล่งโบราณสถาน และสถานที่ปฏิบัติธรรม เนื่องจากวัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อที่ถือว่าการได้มาสู่การะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ร่วมทำบุญ บริจาคทานปฏิบัติบูชาจะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตและครอบครัวของผู้ที่ได้ไปสักการะขอพร และยังสามารถสร้างเสริมกำลังใจให้เกิดขึ้น ทำให้จิตใจผ่องใส (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2557) วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในสังคมไทยมาตั้งแต่อดีต อิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญ ในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งที่รวบรวมงานศิลปวิทยาการ และความรู้มากมายหลายสาขาลดลงจนเป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมที่มีค่า เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ และจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งงานศิลปกรรมต่างๆ เหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าและเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นชาติไทย (บุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง, 2553) เป็นศูนย์กลางหลักของหมู่บ้าน และ/หรือชุมชน นอกจากนั้นวัดยังมีเรื่องราวที่ถ่ายทอดกันสืบทอดกันมาของผู้ที่ปฏิบัติดีหรือที่เรียกกันว่าเกจิอาจารย์ซึ่งนับเป็นมิติของความศรัทธา (อารีย์ นัยพินิจ, 2556)

นักท่องเที่ยวมีความสนใจกับพุทธศิลป์ต่าง ๆ ภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยว ชื่นชอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดขึ้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยววัด และมีความคิดเห็นว่าวัดเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสม ในการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวมากกว่าร้อยละ 80 ทำให้คิดได้ว่า นักท่องเที่ยวมีความชื่นชอบกับการที่วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ (พินิจ รัตนกุล, 2550) การท่องเที่ยววัดเป็นประโยชน์อย่างมาก เพราะทำให้เห็นว่า วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถให้ประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่งแก่นักท่องเที่ยว เช่น ด้านจิตใจ ด้วยเหตุที่ว่าเมื่อก้าวเข้ามาภายในบริเวณวัด จะสัมผัสถึงสถานที่ที่มีความสงบ ร่มเย็น มีเอกลักษณ์ต่างเป็นของตนเอง ไม่มีความวุ่นวายเหมือนกับสถานที่ภายนอก พุทธศิลป์ภายในวัดเป็นเสมือนอาหารตาให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวชม อีกทั้ง เมื่อนักท่องเที่ยวที่นับถือพระพุทธศาสนาเกิดความไม่สบายใจ (มธุรสปราบไพร, 2551)

ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวและสามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาลเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับและ ชิมชั้ววัฒนธรรมได้ไม่ยาก จึงถือได้ว่า วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ที่สามารถช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีรวมถึงนักท่องเที่ยวสามารถผ่อนคลายและทำให้จิตใจเบิกบานจากการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยววัด นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติที่ต้องการการพัฒนาควบคู่ ไปกับการอนุรักษ์อย่างถูกต้องและเหมาะสมเพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบในด้านลบต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าแต่จะมากหรือน้อยหรือถูกต้องเหมาะสมเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น พระสงฆ์คนในชุมชน มัคคุเทศก์ เอกสาร และกิจกรรม ที่วัดจัดขึ้น เป็นต้น เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์ที่ดีจากการท่องเที่ยววัดอย่างสมบูรณ์แบบเกิดการอนุรักษ์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

4. การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัด

4.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนำมาสู่การวางแผนการจัดการ และการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนการวางแผนกลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับประเทศไทย จากการศึกษาของ (Bywater, 1993) ได้แยกประเภทนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท

4.1.1 นักท่องเที่ยวตามแรงกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Culturally Motivated) หมายถึง ผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรมนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความสนใจที่จะเรียนรู้ศึกษาวัฒนธรรมและมีพฤติกรรมที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเป็นระยะเวลานาน

4.1.2 นักท่องเที่ยวตามแรงบันดาลใจทางวัฒนธรรม(Culturally Inspired) หมายถึง ผู้ที่ถูกดึงดูดใจด้วยศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักหรือได้รับการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ รูปภาพโดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะใช้ระยะเวลาที่จะพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว น้อยกว่าประเภทแรก แต่มีโอกาสที่จะเดินทางกลับมายังสถานที่ท่องเที่ยวอีกครั้งในอนาคต

4.1.3 นักท่องเที่ยวตามแรงดึงดูดทางวัฒนธรรม (Culturally Attracted) หมายถึง ผู้ที่มีความสนใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น โดยนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะมีระยะเวลาในการท่องเที่ยวสั้น อาจจะเป็นในลักษณะเยี่ยมชมมากกว่าการพักอาศัย นอกจากนี้แล้ว ควรมีการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังนี้

4.2 การตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน จะสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ จะต้องอาศัยกลยุทธ์ทางการตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสนองความต้องการระหว่างนักท่องเที่ยวกับผู้ให้บริการหรือผู้ประกอบการ ทั้งนี้ การทำการตลาดการท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งนั้น มีความแตกต่างด้านการบริการที่นักท่องเที่ยวได้รับ ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้หรือไม่สามารถจับต้องได้ ซึ่งโดยขั้นตอนการตลาดและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงปัจจัย ดังต่อไปนี้

4.2.1 ผลกระทบที่จะสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ก่อนการพัฒนาการตลาดทางการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการหรือผู้จัดการแหล่งท่องเที่ยวควรทราบถึงความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมส่วนมากเน้นที่ความรู้ ความประทับใจ ความสุนทรีย์ ประสพการณ์ ฯลฯ ดังนั้น แหล่งท่องเที่ยวควรมีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์และสนองความต้องการสูงสุด ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจะผลักดันการตลาดของแหล่งท่องเที่ยว ทั้งจากการโฆษณาปากต่อปาก และการกลับมาเยือนอีกครั้ง นอกจากนี้ การสร้างตราสินค้าแหล่งท่องเที่ยว (Destination Branding) เพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่สำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องด้วยแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่ของประเทศไทย มีความแตกต่างกัน มีอัตลักษณ์ และมีศักยภาพที่จะสามารถดึงดูดความสนใจและชวนให้นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติมาเยี่ยมชม

4.2.2 การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การส่งเสริมการตลาดเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวรับรู้ และสนใจเยือนแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น การส่งเสริมการตลาด เช่น การให้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ หรือการพูดแบบปากต่อปาก เพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวสนใจ และต้องการท่องเที่ยว การนำเสนอที่น่าสนใจและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้สนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน อาจเป็นการประชาสัมพันธ์ การจัดตั้งศูนย์บริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หรือการ

จัดนิทรรศการภาพถ่าย การใช้สื่อมัลติมีเดียปฏิสัมพันธ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแนวคิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบเนื่องต่อไป (Gowdy, 1999) ซึ่งการเลือกใช้สื่อประชาสัมพันธ์จะนำจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนวิธีในการดำเนินชีวิตเป็นจุดขาย (Brand idea) และสื่อสารไปยังนักท่องเที่ยว (Brand Communication) เพื่อสร้างการรับรู้ (Brand Awareness) และสัมผัสประสบการณ์ (Brand Experience) จนเกิดเป็นกระบวนการท่องเที่ยว

4.3 การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ขั้นตอนการวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยกระบวนการ ได้แก่ (1) การวิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยว (2) การวางแผนใช้พื้นที่และการคมนาคมขนส่ง (3) การกำหนดศักยภาพการรองรับ (4) การประเมินผลกระทบของโครงการ และ (5) การฝึกอบรมพนักงานทั้งภาครัฐและเอกชน

ขั้นตอนสำคัญของการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเริ่มจากการวิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การปรับปรุงและความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวนั้นว่าเพียงพอที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นหรือไม่ คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ซึ่งรวมถึงภาพรวมด้านความสวยงาม ลักษณะเด่น อัตลักษณ์ความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญทางศาสนา สถาปัตยกรรม และวิถีชีวิต นอกจากนี้ประเด็นของความพร้อมทางด้านความสะดวกซึ่งรวมถึงทั้งความสะดวกในการเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นสิ่งสำคัญในการวางแผนการใช้พื้นที่และการกำหนดศักยภาพรองรับแหล่งท่องเที่ยว ในการกำหนดศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวนั้น ประเด็นสำคัญคือต้องสามารถจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เช่น ถนนไฟฟ้า น้ำประปา การกำจัดขยะ ระบบสื่อสารคมนาคม ลานจอดรถ ที่พักโรงแรม ร้านอาหาร และร้านขายของที่ระลึกให้พอเพียงกับจำนวนนักท่องเที่ยว รวมถึงต้องควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวไม่เกินความสามารถที่จะรองรับได้ ซึ่งรวมถึงการประเมินผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว ตลอดจนปัญหาและผลกระทบที่จะตามมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่

ประเด็นพื้นฐานที่สำคัญประเด็นหนึ่งที่จะนำไปสู่การวางนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมคือการประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งนี้การสร้างหลักเกณฑ์และตัวบ่งชี้ในการประเมินผลกระทบ

ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวของแต่ละฝ่ายซึ่งจะต้องมีการประเมินผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกัน (Butler, 1999) โดยหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบนั้นแบ่งเป็นผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผลกระทบต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและผลกระทบต่อการเสริมสร้างลักษณะเด่นเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และพื้นที่ ผลกระทบต่อการดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่ การวางแผนนโยบายที่สมดุล และแนวทางการจัดการเพื่อควบคุมผลกระทบจากการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การก่อให้เกิดผลประโยชน์สุทธิที่สูงสุดต่อพื้นที่

นอกจากนี้ขั้นตอนการวางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวควรจะต้องรวมถึงการฝึกอบรมคนในพื้นที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ให้รับรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้การพัฒนาบุคลากร การให้ความรู้และการฝึกอบรมเพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องมีความรู้มีแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับว่าเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

ดังนั้น หากต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัดนั้น ควรจะดำเนินการ ดังนี้ (1) วิเคราะห์แหล่งท่องเที่ยว โดยดำเนินการวิเคราะห์ถึงจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรคของแหล่งท่องเที่ยวอย่างรอบด้าน โดยดำเนินการวิเคราะห์ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมถึงกำหนดแนวทางการดำเนินการที่ชัดเจน (2) การวางแผนใช้พื้นที่และการคมนาคมขนส่ง โดยดำเนินการร่างรูปแบบการดำเนินการเพื่อลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมให้น้อยลงที่สุด ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อกำหนดแนวทางความเป็นไปได้ในการดำเนินการ พร้อมทั้งขอความร่วมมือจากภาคเอกชนและภาคประชาชน ให้ปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้ อย่างชัดเจน (3) การกำหนดศักยภาพการรองรับ ควรวิเคราะห์อัตราการเดินทางท่องเที่ยวด้านขีดจำกัดของการรองรับการท่องเที่ยวที่เป็นไปได้ และจำกัดปริมาณการเข้าชมสถานที่ต่อวันเพื่อป้องกัน การทำลายระบบนิเวศและธรรมชาติภายในวัด (4) การประเมินผลกระทบของโครงการ ดำเนินการสรุปผลการดำเนินการตามแนวทางที่กำหนดร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนาและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง และ (5) การฝึกอบรมพนักงานทั้งภาครัฐและเอกชน ดำเนินการฝึกอบรมบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในพื้นที่วัด

4.4 โครงสร้างองค์กรและการจัดการ

การจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการที่จะกำหนดทิศทางของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน โดยทั่วไปแล้วจะสามารถสรุปโครงสร้างองค์กรและการจัดการสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยจะมุ่งเน้นที่การประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นต้องนำการท่องเที่ยวขยายเศรษฐกิจในท้องถิ่น เพื่อที่จะร่วมกันหาจุดเด่น หรืออัตลักษณ์ที่จะเป็นจุดประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมและการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นเพื่อที่จะร่วมกันวิเคราะห์หรือแก้ไขปัญหาและข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ต่างกันเป็นอีกแนวทางที่มีความจำเป็นต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป การจัดการโครงสร้างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในวัด จะเป็นการสร้างศักยภาพการบริหารจัดการภายในวัด เนื่องจากการดำเนินการพัฒนาเพื่อป้องกันและลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัดนั้น ควรจะต้องมีองค์การที่มีอำนาจและหน้าที่ พร้อมทั้งแนวทางการปฏิบัติงานอย่างชัดเจนเพื่อให้สามารถพัฒนาและลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการจัดโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่สอดคล้องกับแนวทางที่ควรปฏิบัติร่วมกัน

4.5 การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากวัดจะเป็นแหล่งรวมมรดกทางวัฒนธรรมแล้ววัดยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในชุมชน ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวในวัดเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์สูงสุดควรเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอแนวคิดและพัฒนา โดยแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาควรคำนึงถึงคุณค่าของศาสนสถาน ซึ่งมีแนวทางปฏิรูปแบบเฉพาะ โดยคำนึงถึงหลักสำคัญ 2 ประการคือ 1 การศึกษาอย่างละเอียด รอบคอบ เรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้น 2 การใช้หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการซึ่งทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความจริงของชีวิตการปฏิบัติต่อผู้รับและตนเองอย่างเมตตา (มาโนช พรหมปัญโญ, 2556) จากการศึกษาวิจัยเรื่อง โดยไตร่ตรองปัญหาของการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อความยั่งยืนนั้นยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน

ภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน แหล่งท่องเที่ยวขาดเสน่ห์ทั้งยังขาดการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาโดยมีวัตถุประสงค์การสนองความต้องการในการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้น จะจำเป็นต้องพัฒนากระบวนการสื่อสาร มาโนช พรหมปัญญา, (2556)

ตามข้อเสนอของ กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นกระทรวงมหาดไทย (2550) การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีหลักการดำเนินการที่สำคัญ 4 ด้าน ซึ่งประกอบด้วย

4.5.1 การเร่งพัฒนา บุคลากร ฟื้นฟูมรดก และสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของเอกชนเพื่อที่จะรักษาแหล่งท่องเที่ยวและวิถีชีวิตให้อยู่สภาพเดิมอย่างยั่งยืน

4.5.2 การเพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ ทั้งการท่องเที่ยวแหล่งมรดกการท่องเที่ยวศิลปะ การท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง การท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท รวมถึงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

4.5.3 การเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก การวางแผนด้านความปลอดภัย สุขอนามัย และสวัสดิการของนักท่องเที่ยวทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย

4.5.4 การส่งเสริมความเชื่อมโยง ความร่วมมือกับหน่วยงานในท้องถิ่นและประชาชนในชุมชนเพื่อที่จะสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวพัฒนาคุณภาพการบริการท่องเที่ยว รวมถึงการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ

5. ผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่มองไม่เห็นภายในวัด

การท่องเที่ยววัด ทำให้เกิดทั้งผลดีและผลเสีย สำหรับผลดี มีดังต่อไปนี้

5.1 ผลดีทางด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้รายได้ของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้วัดมีรายได้จากการท่องเที่ยว และสามารถนำรายได้เหล่านี้ไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของวัดได้ อีกทั้งทำให้ประชาชนที่อยู่ในชุมชนรอบวัด มีรายได้จากการขายสินค้า ของที่ระลึกต่างๆ เป็นต้น

5.2 ผลดีทางด้านวัฒนธรรม วัดเป็นสถานที่ที่ดำรงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ดังนั้น จึงถือได้ว่าวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ที่อุดมไปด้วยสิ่งดีงามทางด้านคำสอน

ของพระพุทธศาสนา และความสวยงามของพุทธศิลป์ต่าง ๆ ดังนั้น หากวัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว จะทำให้ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามทางพระพุทธศาสนา สามารถเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวได้อย่างกว้างขวาง

5.3 ผลดีทางด้านสังคม นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยววัด จะได้รับการปลูกฝังทางด้านคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวที่เป็นเยาวชน จะทำให้เยาวชนสามารถเรียนรู้คุณธรรม และสิ่งที่ดีงามต่างๆ จากการมาท่องเที่ยวที่วัด ส่งผลให้เยาวชนและประชาชนในสังคม มีคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น ซึ่งจะทำให้สังคมมีความสงบมากยิ่งขึ้น

5.4 ผลดีทางด้านสิ่งแวดล้อม การที่วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้วัดมีรายได้จากนักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้ที่มามีจากการท่องเที่ยวเหล่านี้ วัดสามารถนำมาปรับปรุง บูรณะซ่อมแซม พุทธศิลป์ต่าง ๆ ภายในวัดที่เสื่อมโทรมให้สวยงามได้ นอกจากนี้ วัดยังสามารถนำเงินที่ได้จากนักท่องเที่ยว มาจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อเป็นประโยชน์สูงสุดให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปได้อีกทางหนึ่ง

จากข้อเสนอแนะในงานวิจัยเรื่องแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัด กล่าวไว้ว่าควรมีการศึกษาวเคราะห์ศักยภาพในด้านต่างๆ กล่าวคือ เพิ่มขยายเพิ่มเติมในด้านการส่งเสริมการตลาดในประเทศและต่างประเทศด้านประชาสัมพันธ์ ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ด้านผลิตภัณฑ์สินค้าทางการท่องเที่ยว ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านการจัดการทรัพยากรเชิงวัฒนธรรม ด้านเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยว ด้านงบประมาณ และการมีส่วนร่วมของคนภาคประชาชน ภาครัฐ และเอกชน (วรวิศา บุญสมเกียรติ, 2555) นอกจากนี้จากศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มประชาคมอาเซียน จังหวัดกาญจนบุรี ได้ให้ข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาไว้ดังนี้กล่าวคือประกอบด้วย การพัฒนางิจกรรมทางศาสนาที่มีอัตลักษณ์ การกำหนดราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรม การพัฒนาเส้นทาง การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยการประชาสัมพันธ์เชิงรุก การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว การจัดปฐนิกิจกรรมการท่องเที่ยว และการร่วมพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวและของที่ระลึก

6. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่จับต้องไม่ได้ภายในวัด

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางศาสนาต่อมรดกที่มองไม่เห็นภายในวัด สามารถจำแนกแต่ละด้านทั้งในด้านบวกและด้านลบ ดังปรากฏรายละเอียดต่อไปนี้

6.1 ผลกระทบทางด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นการปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชนกลุ่มชนหรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน อาจกล่าวได้ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ก็คือการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตน แต่ในปัจจุบันมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงของการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวทั้งจากภายในประเทศและจากต่างประเทศ บางครั้งจึงมีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ในทางที่บิดเบือนหรือไม่เหมาะสม สร้างความเสื่อมเสีย เช่น การทำเครื่องแต่งกายของพระสงฆ์นำไปออกแบบเป็นแฟชั่นเครื่องแต่งกายสตรี การนำเศียรพระพุทธรูปประดับตกแต่งเป็นอุปกรณ์ตกแต่งบ้าน การนำภาพพระสงฆ์ไปตัดแปลงเป็นการ์ตูนที่ไม่เหมาะสมกับความเป็นจริง ฯลฯ ดังนั้น ผลกระทบทางด้านภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นนี้อาจเป็นเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายในวัด จนทำให้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องเสื่อมสูญไปอย่างน่าเสียดาย

6.2 ผลกระทบทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญคู่กับสังคมไทยมาช้านาน โดยเป็นศูนย์กลางของสังคมเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและความร่วมมือที่มีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมไทยให้เจริญ งอกงามและมีความสุข โดยเฉพาะเป็นศูนย์รวมมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติทั้งที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่บรรพบุรุษของไทยได้ถ่ายทอดคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาเป็นงานศิลป์ได้อย่างน่าชื่นชม เป็นพุทธศิลป์ที่ให้คุณค่าทั้งด้านความงามและ ทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติโดยช่วยกลมเกลียวจิตใจให้อ่อนโยนและมีคุณธรรม วัดจึงเป็นแหล่งรวมสรรพวิชาอันหลากหลายและศิลปะ

แห่งอุดมคติที่ให้คุณค่าและความหมายในเชิงจริยธรรมแก่สังคมที่ตกทอดเป็นมรดกทรัพย์สินทางปัญญา และเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่ยังรากลึกเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจ แต่ทว่า จากการเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวที่เป็นวัตถุนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน วัดที่เป็นแหล่งรวมสรรพวิชาอันหลากหลายและศิลปะแห่งอุดมคติที่ให้คุณค่าและความหมายเหล่านั้นได้รับผลกระทบอย่างยิ่ง เนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญาของสรรพวิชาถูกกำหนดคุณค่าด้วยระบบทุนนิยม มีการลักลอบทำการค้าโดยผิดกฎหมาย โดยเฉพาะศิลปวัตถุที่สะท้อนถึงพุทธศิลป์ที่มีอยู่มากมาย ทั้งที่ถูกค้นพบและยังไม่ถูกค้นพบ ซึ่งทำให้เกิดความสูญเสียทางมรดกทางศิลปวัฒนธรรม การถูกทำลายทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่มีการลักลอบเพื่อการค้าอย่างผิดกฎหมาย

6.3 ผลกระทบทางด้านระบบคุณค่า

ระบบคุณค่า ถือเป็นหัวใจหรือเป้าหมายสูงสุดที่สังคมแห่งหนึ่งจะปรารถนาจะมี เนื่องจากเป็นสิ่งที่มีสมาชิกของสังคมนั้น ๆ ยอมรับ และถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามน่ายกย่องและสมควรกระทำให้บรรลุผล เพราะจะก่อให้เกิดความร่มเย็นและความพึงพอใจของสังคมโดยรวม แต่ในปัจจุบัน หลังจากที่วัดกลายมาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้สิ่งที่ชาวบ้านในชุมชนยึดถือความดี เปลี่ยนแปลงมาเป็น ยึดถือวัตถุ มากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านระบบคุณค่าโดยหันมายุติถือประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้ง

6.4 ผลกระทบทางด้านความเชื่อ

เมื่อวัดมีการจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ความเจริญย่อมตามมาและมีความขึ้น ทำให้บทบาทของพระสงฆ์มีความเกี่ยวข้องในเชิงพาณิชย์มากขึ้นตามไปด้วย ทั้งที่ในความเป็นจริง กิจของพระสงฆ์คือการปฏิบัติอยู่ในศีลที่บัญญัติอยู่ในพระวินัย เป็นผู้นำทางปัญญาด้วยการสอน และเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นที่พึ่งทางใจของพุทธศาสนิกชน ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ต่อไปในอนาคตข้างหน้า อาจส่งผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยก็เป็นไปได้

6.5 ผลกระทบทางด้านพฤติกรรม

จากความเจริญของชุมชนในท้องที่ใกล้เคียงกับวัด โดยเฉพาะวัดที่ได้รับความนิยมจากการท่องเที่ยวจากนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านในชุมชนล้อมรอบวัด เนื่องจากมีความเป็นอยู่แบบสังคมเมืองมากขึ้น มีพฤติกรรมความเห็นแก่ตัวมากขึ้น โดยมีลักษณะของพฤติกรรมที่เลียนแบบชาวต่างชาติ

ที่เข้ามาท่องเที่ยว เนื่องจากวัดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว และทางชาวบ้านเองก็มีการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมโดยแอบอิงประโยชน์จากการท่องเที่ยวของวัดเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิต ซึ่งทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่จำเป็นต้องปรับตัวเข้าหานักท่องเที่ยวจากต่างชาติที่เดินทางเข้ามาอย่างหลากหลาย เพื่อให้สามารถสื่อสารและประกอบธุรกิจได้อย่างราบรื่น ซึ่งทำให้พฤติกรรมแตกต่างไปจากอดีต

6.6 ผลกระทบทางด้านวิถีชีวิต

การที่วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้มีนักท่องเที่ยวต่าง ๆ เดินทางเข้ามามากขึ้น โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่นำเอาวัฒนธรรมตะวันตกต่างๆ เข้ามาภายในวัดและสังคมไทย ทำให้บทบาทของวัดผิดไปจากในอดีต กล่าวคือ สมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางทางสังคม ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน แต่ในปัจจุบันบทบาทของวัดในเมืองส่วนใหญ่จะเน้นไปในด้านพิธีกรรมทางศาสนา การทำบุญตามประเพณีต่าง ๆ เช่น การจัดงานวัดประจำปี ที่มีกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นการจัดคอนเสิร์ต การเล่นที่มีลักษณะเป็นการพนัน เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมดังกล่าว ถือเป็นกิจกรรมที่ฟุ่มเฟือย ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้แก่นแท้ทางพระพุทธศาสนาถูกบิดเบือนไปในทางที่ไม่ถูกต้อง ทำให้พุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตในทางที่ไม่ถูกต้อง

อาจกล่าวโดยสรุป การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมเป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่ต้องพัฒนาในประเทศไทย โดยสามารถจำแนกสาเหตุได้ ดังนี้ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2559)

1. การท่องเที่ยวจะเป็นอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้และนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทยแล้วการท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการสร้างอาชีพสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว เช่น การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านหรือการให้บริการด้านต่าง ๆ นับได้ว่าการท่องเที่ยวมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการนำทรัพยากรของประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2. สถานการณ์ตลาดการท่องเที่ยวในปัจจุบันมีการแข่งขันอย่างรุนแรงประเทศไทยจึงควรส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับการใช้วัฒนธรรม

3. ควรสร้างจุดขายในการแข่งกับแหล่งท่องเที่ยวทั่วโลกอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งจัดได้ว่าเป็นแหล่งมรดกโลกที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วจำนวน 5 แห่งด้วยกัน และรอการขึ้นทะเบียนจำนวน 2 แห่ง

นอกจากนี้ยังมีมรดกทางวัฒนธรรมอีกจำนวนมาก เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุประเพณี และวิถีการดำเนินชีวิต ทั้งนี้หัวใจสำคัญของการวางแผนพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้มีการเติบโตอย่างยั่งยืน คือ การรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม และการสร้างเสริมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งจะสำเร็จลุล่วงไปได้จะต้องอาศัยความร่วมมือกันจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรอิสระ และชุมชน ขั้นตอนของการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่ 'การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน' นั้นประกอบด้วย การตลาดที่จะต้องตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว การวางแผนโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึงการวางแผนการใช้พื้นที่การวางแผน การขนส่ง การประเมินผลกระทบและศักยภาพในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังรวมถึงการจัดการโครงสร้างองค์กรและการจัดการที่เหมาะสมต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมพร้อมกับการอนุรักษ์พัฒนาวัฒนธรรมให้ยั่งยืนในระยะยาวต่อไป

สรุป

พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาช้านานและส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามทางด้านพุทธศิลป์อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชาติไทย อันได้ปรากฏให้เห็นผ่านทางการถ่ายทอดในงานพุทธศิลป์ในแต่ละยุคแต่ละสมัยอันเกิดขึ้นจากจินตนาการของศิลปินในพระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดจากความศรัทธาในการสร้างสรรค์เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเจริญงอกงามทางวัฒนธรรมและได้รับการถ่ายทอดความรู้และกระบวนการทางความคิดมาสู่คนรุ่นต่อๆ มาจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้นวัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนในสังคม ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมหลายแขนงทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ซึ่งต่างสอดคล้องประสานเชื่อมโยงอยากยิ่งในการแยกจากกัน ทั้งยังเป็นแหล่งแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาที่ได้รับความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ จาก

ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับวัด ชุมชนตลอดจนประเทศชาติได้เป็นจำนวนมาก

ปัจจุบันวัดจึงมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถรองรับการท่องเที่ยว โดยการพัฒนาทรัพยากรและสาธารณูปโภคต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวอย่างกว้างขวาง ตลอดจนการปรับปรุงซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์โบสถ์ วิหาร ภาพจิตรกรรมฝาผนัง หรือการปรับปรุงห้องน้ำและสถานที่จอดรถให้มีความเหมาะสมมากขึ้น หรือแม้กระทั่งการส่งเสริมประเพณีต่างๆเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้มาเยี่ยมชม ซึ่งเราจะเห็นจากวัดหลายๆแห่งในเมืองท่องเที่ยวสำคัญของประเทศไทยเช่นวัดพระแก้ว วัดโพธิ์ วัดแจ้ง ในกรุงเทพมหานคร หรือวัดร่องขุนในจังหวัดเชียงราย ต่างก็ได้รับการบริหารจัดการให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาจำนวนมากในแต่ละวัน แต่ในความเป็นจริงแล้วจะมีนักท่องเที่ยวสักกี่คนที่ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมเหล่านั้นอย่างแท้จริงนอกเหนือจากการชื่นชมความงดงามที่บรรจงสร้างขึ้นมาผ่านความใหญ่โตของสิ่งก่อสร้างหรือความยิ่งใหญ่ของงานประเพณีที่จัดขึ้นมาอย่างยิ่งใหญ่งานความจำเป็นเพื่อมุ่งเน้นการสร้างผลกำไร ในเชิงพานิชจากการท่องเที่ยวโดยปราศจากความตระหนักถึงคุณค่าที่แท้จริง การปรับปรุงและพัฒนาวัดเพื่อให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีนั้นควรต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและบริบททางวัฒนธรรมและไม่ละเลยซึ่งคุณค่าทางวัฒนธรรม ทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ซึ่งควรได้รับการปกป้องและพัฒนาไปพร้อมๆกัน เพื่อให้สามารถรักษาอัตลักษณ์ของความ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อให้สามารถดำรงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

แต่ในทางกลับกัน หากวัดจัดการท่องเที่ยวอย่างจริงจังในเชิงพาณิชย์ ในบางครั้งวัดต้องคำนึงถึงอุดมคติที่ควรจะเป็น กล่าวคือ วัดควรเป็นสถานที่แห่งการเรียนรู้ในด้านหลักธรรมคำสอนต่างๆ ของพระพุทธศาสนา รวมถึงเป็นสถานที่รวบรวมศิลปกรรมพุทธศิลป์ที่มีคุณค่า นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน เป็นต้น หากทำให้วัดได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ควรคำนึงถึงผลกระทบต่างๆ ที่จะตามมา โดยการศึกษาถึงผลดีและผลเสียอย่างจริงจัง ดังที่กล่าวมาแล้ว เพื่อนำผลที่ได้มาใช้เป็นหลักในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาสิ่งต่างๆภายในวัด โดยต้องคงเอกลักษณ์และบทบาทของวัดเอาไว้เพื่อพุทธศาสนิกชนชาวไทยและเป็นการสืบต่อของพระพุทธศาสนาเพื่อชนรุ่นหลังต่อไป

ดังนั้น บทบาทของวัดและพระสงฆ์ ควรเป็นไปในรูปแบบของการส่งเสริม และพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมทางด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยว โดยผ่านศิลปกรรม พุทธศิลป์และกิจกรรมต่างๆที่เหมาะสม ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ด้านการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว คือ ส่งเสริมและเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่นักท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ซึมซับถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปพร้อมๆ กับการชื่นชมความงดงามของศิลปวัฒนธรรมทางพุทธศิลป์ ตลอดจนพระสงฆ์ควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป

ข้อเสนอแนะ

วัดกับการท่องเที่ยว เป็นสิ่งคู่กันสำหรับสังคมในปัจจุบัน การปรับปรุงให้วัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมต่อไปและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนบริเวณวัด และประเทศต่อไปโดยไม่ส่งผลกระทบ ต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้น เราต้องไม่ละเลยบทบาทที่แท้ของความเป็นวัดในพระพุทธศาสนา ดังนั้นการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวแหล่งอื่นๆ จำเป็นจะต้องมีหลักปฏิบัติ และข้อห้ามที่เคร่งครัดและชัดเจนเพื่อไม่ให้เกิดการรบกวนการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ รวมทั้งพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมแสวงบุญ ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมให้มีความร่มรื่น มีความสะอาดและสวยงาม เพื่อเป็นการส่งเสริมให้วัดได้ทำหน้าที่หลักต่อไป เพื่อให้ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับประโยชน์สูงสุดจากการมาท่องเที่ยวและได้ซึมซับบรรยากาศความเป็นวัดอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง เช่น คนในชุมชน หน่วยงานราชการ และภาคเอกชน องค์กรอิสระ ตลอดจนนักท่องเที่ยว ในการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมตลอดจนส่งเสริมความตระหนักรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของวัด จึงควรปลูกฝังให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและเพิ่มการมีส่วนร่วมในการตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วน เพื่อทำให้วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่าและสามารถคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญชาติต่อไปในอนาคตอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- กาญจนา แสงลัมสุวรรณ. (2555). *การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2557). *อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- _____ (2559). *ยุทธศาสตร์การวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรรณิกา คำดี. (2558). *วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว*. ขอนแก่น: สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). *แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- กรมวัฒนธรรม. (2546). *อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้*. กรุงเทพมหานคร: กรมวัฒนธรรม .
- กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นกระทรวงมหาดไทย. (2550). *การดำเนินการโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.
- คณะรัฐมนตรี. (2552). *แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๙). แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ* (หน้า 5). กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- จริมา อูปรานูเคราะห์. (2557). *ไหว้พระ 9 วัด: การท่องเที่ยวและผลกระทบต่อทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดำรงค์ ฐานดี. (2560). *ความรู้เรื่องวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญชัย สนติกโร. (2555). *ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา*. NAKHONRATCHASIMA : NAKHONRATCHASIMA COLLEGE.

- บุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง. (2553). *การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พินิจ รัตนกุล. (2550). *ศาสนาและความรุนแรง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม. (2556). *รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด*. พระนคร กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานิช พรหมปัญญา. (2556). *แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ของจังหวัดอุบลราชธานีเพื่อรองรับ การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน. วารสารการบริการ และการท่องเที่ยวไทย, 36.*
- มธุรส ปราบโพธิ์. (2551). *ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนวัดเกาะ*. เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี.
- ราตี บุรุษรัตนพันธุ์. (2554). *มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้คืออะไรและมีความเกี่ยวข้องกับงานของกรมศิลปากรอย่างไรบ้าง*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- วิศรา บุญสมเกียรติ. (2555). *แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัด นครศรีธรรมราช: วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดธาตุน้อย และโบราณสถานวัดโมคลาน*. กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์.
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2553). *พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทัศนคติและวิถีการมองของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินคร (องค์การมหาชน).
- อารีย์ นัยพินิจ. (2556). *การศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดในกลุ่มจังหวัด ร้อยแก่นสารสินธุ์*. กรุงเทพมหานคร: วารสารปัญญาภิวัฒน์ .
- Butler, R. W. (1999). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism geographies*, 1(1), 7-25.
- Bywater, M. (1993). The youth and student travel market. *Travel & Tourism Analyst*, (3), 35-50.
- Gowdy, J. M., & McDaniel, C. N. (1999). The physical destruction of Nauru: an example of weak sustainability. *Land Economics*, 75(2), 333-338.

ICOMOS Thailand. (2554). *กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยบริหารจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมอิโคโมสไทย.

UNESCO, E. F. (2004). *Global Monitoring Report 2003/4*. table, 2, 50.